

СТАН СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ДО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

формуванні особистості майбутнього педагога / І. Сягровська // Культурологічна складова професійного розвитку педагога: Зб. наук. праць / За ред. Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – С. 66–73.

7. Шахрай Т. Теоретичні основи культурного розвитку особистості майбутнього педагога / Т. Шахрай // Культурологічна складова професійного розвитку педагога: Зб. наук. праць / За ред. Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – С. 56–65.

8. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б.М. Шиян // Частина 1. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 272 с.

9. Якубовська М.С. Культурологічний підхід при формуванні особистості майбутнього фахівця як аксіологічна складова становлення професійної компетентності сучасного студента ВНЗ (на прикладі роботи кафедри економіки підприємства та маркетингу у ВПК УАД) / М.С. Якубовська // Квалілогія книги. – 2013. – №1. – С. 109 – 117.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2015

УДК 373.2.091

Ірина Апрелєва, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Харківської гуманітарно-педагогічної академії

СТАН СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ДО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

У статті проаналізовано сучасний стан дошкільної освіти в Україні. Констатовано чинники, які перешкоджають фінансовій та фізичній доступності дошкільників до дошкільних навчальних закладів. Встановлено, що сучасний економічний стан розвитку українського суспільства негативно впливає як на фінансування наявних дошкільних установ, так і на матеріальне забезпечення молодих українських сімей. З цієї ж причини приріст кількості дошкільних навчальних закладів в Україні є надто повільним, а тому велика кількість дітей дошкільного віку залишаються поза межами суспільного дошкільного виховання.

Ключові слова: дошкільна освіта, доступність, доступність до дошкільної освіти.

Літ. 9.

Ірина Апрелєва, преподаватель кафедры теории и методики дошкольного образования
Харьковской гуманитарно-педагогической академии

СОСТОЯНИЕ СОВРЕМЕННОГО ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПА ДОСТУПНОСТИ К ДОШКОЛЬНОМУ ВОСПИТАНИЮ

В статье проанализировано современное состояние дошкольного образования в Украине. Констатированы факторы, которые препятствуют финансовой и физической доступности дошкольников к дошкольным учебным заведениям. Установлено, что современное экономическое положение развития украинского общества негативно влияет как на финансирование имеющихся дошкольных учреждений, так и на материальное обеспечение молодых украинских семей. По этой же причине прирост количества дошкольных учебных заведений в Украине является слишком медленным, а потому большое количество детей дошкольного возраста остается вне пределов общественного дошкольного воспитания.

Ключевые слова: дошкольное образование, доступность, доступность к дошкольному образованию.

Irina Aprelyeva, Lecturer of the Theory and Methodsof Preschool Education Department
Kharkov Humanitarian and Pedagogical Academy

STATE OF MODERN PRESCHOOL EDUCATION IN UKRAINE THOUGH THE PRISM OF PRINCIPLE OF AVAILABILITY TO PRESCHOOL EDUCATION

In the article the modern state of preschool education is analysed in Ukraine. Factors that prevent to financial and physical availability of preschool children to preschool educational establishments are established. It is set that modern economic position of development of Ukrainian society negatively influences both on financing of present preschool establishments and on the material providing of young Ukrainian families. For the same reason an increase of amount of preschool educational establishments in Ukraine is too slow, and that is why plenty of children of preschool age remains out of limits of public preschool education.

Keywords: preschool education, availability, availability to preschool education.

Постановка проблеми. Дошкільна освіта є обов'язковою складовою частиною системи освіти в Україні. Її функціонування здійснюється на основі низки принципів, до яких, зокрема, належать: - доступність для кожного громадянина

СТАН СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ДО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

освітньої послуги, що надається системою дошкільної освіти;

- рівність умов для реалізації нахилів, схильностей, здібностей, обдарованості, різнобічного розвитку дитини;

- єдність розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей;

- єдність виховних впливів сім'ї і дошкільного навчального закладу;

- послідовність і спадкоємність між дошкільною і початковою загальною середньою освітою;

- відповідність змісту, рівня і обсягу дошкільної освіти, які забезпечуються мережею дошкільних навчальних закладів, особливостями розвитку і станом здоров'я дитини дошкільного віку [5, 32 – 33].

Проте сьогодні значна кількість батьків дітей дошкільного віку стикаються з проблемою нестачі місць у дошкільних навчальних закладах, або ж не мають можливості оплатити запропоновані дошкільними установами освітні послуги. Це означає, що принцип доступності освітніх послуг, що надаються ДНЗ, не завжди реалізується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-педагогічний аспект реалізації принципу доступності до дошкільної освіти став предметом досліджень С. Дичківської, З. Нагачевської, Т. Пантюк, І. Улюкаєвої та ін. Натомість Л. Болотіна, Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Поніманська та ін. присвятили праці організаційно-педагогічним засадам навчально-виховного процесу у сучасних дошкільних навчальних закладах.

Проблематика доступності освіти у сучасних наукових дослідженнях стала предметом зацікавлень В. Кіцай, Н. Левчук, В. Рогової та ін., які розглядають питання нерівності доступу до освіти, що виражається на законодавчому, соціально-економічному та фізичному рівнях. Питання доступності до якісної освіти у своїх працях розглядають М. Гриценко, М. Зубрицька, В. Кремень, Х. Шапаренко та ін.

Мета статті полягатиме в аналізі сучасного стану дошкільної освіти в Україні в контексті дотримання/недотримання принципу доступності до неї.

Виклад основного матеріалу. Показниками доступності до дошкільного виховання вважаємо фізичну та фінансову доступність. Також переконані, що важливу роль відіграє законодавчо-нормативна база, яка регламентує функціонування дошкільної ланки системи освіти України.

На основі принципу доступності до дошкільної освіти розроблено низку нормативно-правових актів, що регулюють діяльність цієї ланки системи освіти. До законодавства з питань дошкільної

освіти належать: Конституція України; Міжнародні договори, в яких втілено норми міжнародного права щодо права на освіту та забезпечення прав дитини; Закони України “Про освіту” та “Про дошкільну освіту”; Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; Накази Міністерства освіти і науки України тощо.

Стаття 53 Конституції України [4] гарантує право кожного на освіту. Зокрема, держава забезпечує доступність і безкоштовність дошкільної освіти у державних і комунальних навчальних закладах. Конституцією забезпечується також рівноправ'я у здобутті дошкільної освіти. Так, відповідно до статті 24 громадяни мають рівні конституційні права і свободи без жодних обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану та місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Право кожної дитини на освіту закріплене також в Законі України “Про охорону дитинства” [3]. Рівність у здобутті дошкільної освіти незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак задекларована у Законі України “Про дошкільну освіту” [2].

На законодавчому рівні затверджена також варіативність форм дошкільної освіти та типів дошкільних закладів.

Так, дошкільні навчальні заклади можуть належати до державної, комунальної та приватної форм власності. При цьому вони можуть бути представлені такими типами дошкільних навчальних закладів:

- дошкільний навчальний заклад (ясла) для дітей віком від двох місяців до трьох років, де забезпечуються догляд за ними, а також їх розвиток і виховання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

- дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, де забезпечуються догляд за ними, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

- дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) для дітей віком від трьох до шести (семи) років, де забезпечуються їх розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

- дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей віком від двох до семи (восьми) років, які потребують корекції

СТАН СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ДО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації. Дошкільні навчальні заклади (ясла-садок) компенсуючого типу поділяються на спеціальні та санаторні;

- будинок дитини – дошкільний навчальний заклад системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з вадами фізичного та (або) розумового розвитку від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років;

- дошкільний навчальний заклад (дитячий будинок) інтернатного типу забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави;

- дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) сімейного типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають в родинних стосунках і де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

- дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку;

- дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини), в якому забезпечуються фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.

Для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації ранньої корекційної та лікувально-відновлювальної роботи при спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах), загальноосвітніх санаторних школах (школах-інтернатах) можуть створюватися дошкільні групи.

Для забезпечення реалізації прав дитини на родинні зв'язки при загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, можуть створюватися дошкільні відділення.

Для задоволення освітніх, соціальних потреб громадян можуть створюватися дошкільні навчальні заклади з сезонним перебуванням дітей.

Дошкільний навчальний заклад, що здійснює

інноваційну діяльність, може мати статус експериментального [2].

У 2011 р. в Україні функціонувало 5329 дитячі садки, 8398 – садки-ясла, 2351 навчальні комплекси. Дошкільна навчальні заклади, що належать до типу загального розвитку, становили 13103 одиниці, комбіновані – 1815, спеціальні – 183, санаторні – 163, а також 1 сімейний дошкільний заклад.

За формою власності в Україні функціонували такі дошкільні заклади: 162 державної власності, 15589 – комунальної, 327 – приватної. Їх відвідувало 1354,394 тис. дітей та обслуговувало 144,920 тис. штатних працівників [1, 53 – 54]. Таким чином принцип варіативності закладів дошкільної освіти цілком реалізується.

Кількісні показники, що характеризують мережу та контингент дошкільних навчальних закладів, мали впродовж 1990 – 2005 рр. стійку тенденцію до зниження. Негативні тенденції, що мали місце у сфері дошкільної освіти протягом 15 років – зменшення кількості дитячих садків, скорочення державного фінансування та відтік педагогічних кадрів – характеризували стан дошкільної освіти в Україні. Так, якщо у 1990 р. було 24,5 тис. дитсадків, то у 1999 р. – вже 16,3 тис., а в 2004 – 14,9 тис. Причиною такого становища є демографічна криза 90-х, коли приміщення дитячих садків масово продавали, задавали в оренду комунальним підприємствам або приватним фірмам. Надалі повернути ці приміщення стало складно, адже частина з них переобладнана, частина зайнята та не підлягає виселенню дитячими гуртками або будинками творчості. Детальніше див. рис.

Лише з 2005 р. в Україні почала відстежуватися позитивна динаміка збільшення кількості дошкільних навчальних закладів. Так, у 2011 р. вдалося додатково відкрити 472 заклади, з них:

- 136 дошкільних закладів відновили діяльність;
- 316 закладів – відкрили у пристосованих приміщеннях;
- 20 новобудов введено в дію (10 з них – у сільській місцевості).

Також у функціонуючих дошкільних навчальних закладах у вільних приміщеннях (за рахунок виведення орендарів, проведення капітальних ремонтів тощо) додатково відкрито 1126 груп. Організовано груп при школах – 3,4 тис, в них дітей – більше 42 тис.

У 2012 р. додатково відкрито 246 садків, з них:

- 51 відновили діяльність;
- 187 – відкрито у пристосованих приміщеннях;
- 8 новобудов відкрито [1].

СТАН СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ДО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Проте навіть це не дало змоги зняти проблему нерівного доступу до послуг дошкільної освіти, адже згідно зі статистичними даними станом на 2011 р. суспільним дошкільним вихованням було охоплено 64% дітей. При цьому спостерігалася тенденція до переповненості дошкільних навчальних закладів. На 100 місць у дошкільних навчальних закладах у 2011 р. припадало 116 дітей [1].

Згідно з дещо іншими даними, наведеними у “Статистичному бюлетені “Дошкільні навчальні заклади України у 2010 році” [8], охоплення дітей дошкільними закладами у 2010 році становило 56%. Лише 34% сільських дітей відповідного віку відвідували дитячі садки. У містах цей показник був майже вдвічі вищим – 67%. Подано динаміку забезпечення дітей дошкільними закладами впродовж 2000 – 2010 рр.

Автори моніторингового дослідження “Нерівні можливості дітей в Україні: аналіз та рекомендації для політики” переконані, що “проблема низького рівня охоплення дітей дошкільною освітою особливо гостро постає саме для сільської місцевості. Ця тенденція є закономірною на тлі низького рівня життя сільського населення, репресивності сільської території внаслідок відсутності значної кількості ефективно працюючих суб’єктів господарської діяльності. Отже, соціально-економічні проблеми села негативно впливають на розвиток освіти в цілому, доступність її дошкільної форми” [9, 17].

Очевидною є проблема відсутності достатньої кількості місць в дошкільних навчальних закладах. У 2010 році на 1273 тис. дітей, які відвідували дитячі дошкільні заклади, припадало 1136 тис. місць, тобто на 112 дітей – 100 місць. Перевищення чисельності дітей спостерігається з 2006 року. Порівняно з 2000 роком чисельність дітей у закладах зросла на 29,5%, а кількість місць за той же період – лише на 1,7%, тобто наявна мережа дитячих садків не в змозі забезпечити потреби всіх бажаючих їх відвідувати.

Якщо ж врахувати, що з 2001 року відбувається доволі стрімке зростання народжуваності (у 2010 році порівняно з 2000 роком чисельність народжених зросла на 29,2%), то очевидно, що дитячих садочків катастрофічно не вистачатиме. При цьому проблема нестачі місць у дитячих дошкільних установах характерна, в основному, для великих міст. У малих містах та сільській місцевості великою є частка дитячих садків, де заповнюваність не перевищує 80% [9, 17].

Доступність освітніх послуг для різних категорій сімей з дітьми пов’язана значною мірою з територіальним розташуванням домогосподарства: сільські мешканці більшою мірою позбавлені

можливості отримати якісні освітні послуги в межах населеного пункту, в якому проживають. Частка домогосподарств з дітьми, які потерпали через відсутність поблизу житла дошкільних закладів, у 2009 році становила 14,1%. Серед сіл, в яких не функціонували дошкільні навчальні заклади, 14,6 тис. (приблизно 73%) – села з кількістю дітей у віці до шести років – 19 та менше осіб і 5,5 тис. (27%) – з кількістю 20 і більше дітей [6; 7].

Переважає більшість сільських населених пунктів з числа не забезпечених дитячими дошкільними закладами віддалені від найближчого дитячого садка на відстань, що перевищує 3 км. Так, за даними 2005 року таких населених пунктів було 88,3%. В межах пішої доступності до дитячого садка (до 3 км) розташовані лише 2356 сіл (11,7% від загальної кількості, що мають дітей до 6 років, але не мають дитячого садка). Найбільша кількість сіл (7345 або 37%) з числа незабезпечених дошкільними закладами віддалені більш, як на десять кілометрів.

Автори названого вище моніторингового дослідження висловили думку (з якою ми цілковито погоджуємося), що сьогодні відбувається процес укрупнення дитячих дошкільних установ, закриваються дитсадки з малою чисельністю дітей, утримувати які економічно недоцільно. Така політика є економічно виправданою, проте вона не враховує повною мірою інтереси сільського населення щодо підвищення територіальної доступності цих закладів [9, 18].

Доступність до суспільного дошкільного виховання натикається на ще одну перешкоду – забезпеченість кадрами та кадровий потенціал. Разом із збільшенням кількості дошкільних закладів в Україні спостерігається і збільшення кількості штатних працівників дошкільних закладів. Так, у 2011 р. їх кількість становила 144920 тис. осіб, що на 3398 осіб більше, ніж у 2010 р. Освітній процес здійснюють 706 тис. педагогічних працівників, які закінчили ВНЗ I – II рівнів акредитації і 697 тис. осіб – III – IV рівнів акредитації. Проте зважаючи на низьку заробітну платню, складні умови праці, пов’язані з переповненістю груп кваліфікованих вихователів не вистачає [1, 57 – 58].

27 серпня 2010 р. Кабінетом Міністрів України було ухвалено Розпорядження № 1721-р “Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р.”, в якій названо причини, що спричиняють недостатнє задоволення освітніх потреб населення наявною мережею дошкільних навчальних

СТАН СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ДО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

закладів: недостатня кількість дошкільних навчальних закладів; обмежене фінансування дошкільної освіти, що унеможливує відновлення роботи дошкільних навчальних закладів; обмежене фінансування дошкільної освіти, що унеможливує будівництво нових дошкільних закладів; обмежене фінансування дошкільної освіти, що унеможливує модернізацію матеріально-технічної та навчально-методичної бази; незадовільний стан матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення; недостатній рівень кваліфікації педагогічних кадрів; низький рівень роботи з батьками, організації з ними консультативно-просвітницької роботи. Помітно, що основною причиною складного становища дошкільної освіти, а відтак недотримання принципу доступності до дошкільної освіти є фінансова.

Згідно з нормами Бюджетного кодексу України видатки на дошкільні навчальні заклади здійснюються з місцевих бюджетів. Навіть у кризовий та посткризові роки фінансування галузі “Освіта” та “Дошкільна освіта” зокрема, відбувалось випереджаючими темпами, у порівнянні із фінансуванням сукупних видатків бюджету. Так, на тлі зниження обсягів видатків з бюджету у 2009 році у порівнянні із 2008 роком (темп росту – 99,42 до попереднього року), видатки Галузі “Освіта” зросли на 9,54%, у тому числі видатки дошкільної освіти зросли у 2008 році на 15,39%. Тобто, у кризовий рік освіта фінансувалася краще, ніж у середньому видатки бюджету. Пріоритетом освіта в цілому та дошкільна освіта, зокрема, залишались і у 2010 році. Так, темп приросту видатків дошкільної освіти був вище за темп приросту видатків бюджету на 3,5 в.п., у той час як темп приросту видатків освіти у цілому зріс на 3,4 в.п. Зростання пріоритетності дошкільної освіти у видатках ще наочніше видно у 2011 році, коли темп приросту витрат на дошкільну освіту, у порівнянні з попереднім роком був більшим на 5,3 в.п., ніж темп приросту на освіту в цілому, та вище на 7,5 в.п. ніж темп приросту сукупних бюджетних видатків [1, 36 – 38]. Проте навіть цього недостатньо для повномасштабного функціонування мережі дошкільних навчальних закладів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасного стану дошкільної освіти в Україні засвідчив труднощі, які перешкоджають фінансовій та фізичній доступності дошкільників до дошкільних навчальних закладів. Сучасний економічний стан розвитку українського суспільства характеризується

кризовими явищами, що негативно впливають як на фінансування наявних ДНЗ, так і на матеріальне забезпечення молодих українських сімей. З цієї ж причини приріст кількості ДНЗ в Україні є надто повільним, а тому велика кількість дітей дошкільного віку залишаються поза межами суспільного дошкільного виховання.

Очевидно, що шукати шляхи розв’язання цього питання можна як у закордонному досвіді, так і повертаючись до історичного розвитку системи дошкільного виховання в Україні. Вважаємо, що надбання 20 – 30-х рр. ХХ ст., коли система суспільного дошкільного виховання перебувала у стадії становлення, можуть дати багато цінної інформації, здатної збагатити сучасну педагогічну теорію та вказати на шляхи забезпечення рівного доступу до дошкільної освіти. Це й може стати перспективою подальших досліджень.

1. *Діагностика сектору дошкільної освіти в Україні. Звіт за результатами комплексного дослідження.* Січень, 2013. – 145 с.

2. Закон України “Про дошкільну освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

3. Закон України “Про охорону дитинства” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

5. *Освітнє право: навч. посібник для студентів гуманітарних ВНЗ* / [В. Астахов, К. Астахова, О. Войно-Данчишина та ін.]. – Х.: Вид-во НУА, 2011. – 188 с.

6. *Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: Статистичний збірник.* – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 207 с.

7. *Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: Статистичний збірник.* – К.: Державний комітет статистики України, 2001. – 194 с.

8. *Статистичний бюлетень “Дошкільні навчальні заклади України у 2010 році” / Державний комітет статистики України.* – К., 2011. – 83 с.

9. *Черенько Л. Нерівні можливості дітей в Україні: аналіз та рекомендації для політики (на основі моніторингу щодо економічної нерівності домогосподарств та доступу дітей до послуг соціальної сфери) / [Л. Черенько, С. Полякова, В. Шишкін та ін.].* – К.: Видавництво “К.І.С.”, 2011. – 50 с.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2015